

Ertuğrul Meşe, *Mukaddesatçı Anti-Kemalizm; İslamcıların Atatürk ve Cumhuriyet Algılarının Sosyolojisi*, İletişim Yayınları, 2023, 420 s.

Değerlendiren: Ahmed Faruk Ergün

Kemalizm ve Anti-Kemalizm tartışması, Cumhuriyet'in 100. yılında gündemdeki yerini koruyan önemli bir ideolojik tartışma haline gelmiştir. Kemalizm, toplumsal düzen üzerinde etkili olduğu yaklaşık yüz yıl boyunca inişler ve çıkışlar yaşamış, ancak hiçbir zaman tamamen geri plana düşmemiştir. Aynı durum Anti-Kemalizm için de geçerlidir. Aradaki tek fark Anti-Kemalizmin dönemselsel olarak kendini yeni çerçevede yeniden inşa etmesidir. Anti-Kemalizm kendini ilk yıllarda İslamcılık, 1945-1960 yılları arasında mukaddesatçılık, daha sonra da farklı şekillerde kendini tasvir etmiştir ve halen de etmektedir. Anti-Kemalizmin kullandığı terminoloji döneme göre değişse de gerçek olan, öteki olarak kabul ettiği Kemalizm düşüncesine dayandığıdır. Dolayısıyla Anti-Kemalizmin esasen doğrudan Kemalizme karşı olanların benimsediği bir fikir olarak ortaya çıktığını varsaymak yanlış olmayacaktır.

Ertuğrul Meşe'nin *Mukaddesatçı Anti-Kemalizm; İslamcıların Atatürk ve Cumhuriyet Algılarının Sosyolojisi* başlıklı kitabı, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde tamamlamış olduğu doktora tezidir. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada Meşe, yalnızca metin analizi tekniğini kullanmıştır. Bu şekilde Cumhuriyet'in başından itibaren ve özellikle mukaddesatçıları kapsayan 1945-1960 yıllarını anlatan ve tasvir eden metinleri kaynak olarak kullanmıştır. İçindekiler bölümü incelendiğinde, kavramsal çerçevenin ardından yazarın Anti-Kemalizmin hangi araçlarla yeniden inşa edildiğine dair ayrıntılara girdiği görülmektedir. Bu bağlamda Nakşibendilik, Süleymançılık, Nurculuk ve

@ Arş. Gör. Ahmed Faruk Ergün, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, faruk.ergun@medeniyet.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0008-8017-3548>

📖 Ergün, A. F. (2023). Ertuğrul Meşe. Mukaddesatçı anti-kemalizm, İslamcıların Atatürk ve Cumhuriyet algılarının sosyolojisi. *Güncel Sosyoloji*, 1(1), 109-112

📄 guncelsosyoloji.com

📅 Başvuru: 10.11.2023
Revizyon: 22.11.2023
Kabul: 30.11.2023
Online Basım: 15.12.2023

Ticanilik örneğinde tarikatlara; Mustafa Sabri Efendi, Eşref Edip, Osman Yüksel Serdengeçti ve Necip Fazıl Kısakürek örneğinde de Anti-Kemalist düşünür ve yazarlara yer verilmiştir. Meşe genel anlamda İslamcıların Atatürk ve Cumhuriyet algılarını sübjektif bir şekilde yansıtırsa da bunun sosyolojisinin nerede olduğu büyük bir soru işaretidir. Ancak bu daha sonra tartışılacaktır.

Birinci bölümde yazar Kemalizm, Anti-Kemalizm ve mukaddesatçı gibi kavramları açıklamaktadır. Buna göre, Cumhuriyet reformlarıyla karakterize edilen Kemalizm, toplumun temelinde herhangi bir din, cemaat, tarikat ya da mezhebe yer vermez. Bir ideoloji olarak da tanımlanabilecek olan Kemalizm, dini kul ile Tanrı arasındaki metafizik bir ilişki olarak tanımlar ve bu nedenle toplumsal örgütlenmede dine hiçbir şekilde yer vermez. Meşe buna bağlı olarak Anti-Kemalizmi ise şu şekilde tarif eder: Kemalizmin her türlü ilkelerini reddeden, her türlü modernleşmeyi ve dini aygıtların arka plana itilmesine karşı olan bir muhalefet düşüncesidir. Buna göre Anti-Kemalizm, başlangıcından itibaren Kemalizmin siyasal, sosyal, kültürel ve dini muhalefetidir.

Yukarıda ifade edildiği üzere Anti-Kemalizm düşüncesi dönemsel olarak farklı şekillerde kendini yeniden inşa etmiştir. 1945-1960 yılları arasındaki biçimi ise mukaddesatçılıktır. Yazara göre mukaddesatçılık, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1940'lara kadar örtük ve gizli bir şekilde yeniden inşa edilen Anti-Kemalizmin bir tezahürüdür. Nitekim bu yıllardan itibaren Kemalizmi reddedenler açık bir şekilde örgütlenmiş ve siyasi alanda çalışmış veya anti Kemalist yazılar yayınlamışlardır. Meşe'ye göre mukaddesatçılar Kemalist blok karşısında birleşen İslamcılar ve milliyetçilerden oluşmaktadır. Nitekim bu şekilde İslamcılar milliyetçiliği bir kılıf olarak kullanarak toplumsal alanda görünür olma imkanına sahip olabilmişlerdir. Buna göre, 1970'lerden itibaren kendilerini İslamcı olarak tarif eden mukaddesatçılar, Kemalizmin dinle ilgili reformlarını reddetmelerinden dolayı siyasi bir ideolojiden ziyade dini bir ideolojiye dönüşmüştür.

Çalışmanın ikinci bölümünde Anti-Kemalist mukaddesatçı düşüncenin kendini yeniden inşa ettiği ve topluma güçlü bir şekilde dayattığı tarikatlara yer verilmektedir. Bu bağlamda öncelikle tarikatların yapısı ve tarikat liderleri dinî otorite tipi çerçevesinde ele alınmaktadır. Yazar tarikatları bir dinî grup ve dolayısıyla da sosyolojik açıdan toplum içinde ortaya çıkmış bir sosyal grup olarak değerlendirmektedir. Meşe'ye göre Türkiye'de din dört farklı biçimde deneyimlenir: Siyasal İslam, kitabî İslam, mistik İslam ve volk İslam. Sosyal tabanı halk olan, teolojik yapısı gelenekçi olan mistik ve volk İslam içe içe geçmiştir. Bu sentezin içerisinde otorite olan tarikat lideri veya şeyh Weberci düşünceye göre iki boyutlu bir otoriteye sahiptir. Kemalizmi ve beraberinde getirmiş olduğu modernleşmeyi sonuna kadar reddeden şeyh, hem geleneklerin kutsallığında meşruluğunu bulan geleneksel otorite hem de düzene meydan okuyan ve birçok kişiyi doğaüstü yeteneği ile etkileyen karizmatik otoritedir. Yazar bu nedenle dinde otorite olan şeyhleri bir ruhban sınıfı olarak tanımaktadır,

ancak bu tartışmaya açıktır (s. 64). Nitekim bir sınıfın sınırları oldukça bellidir ancak yazarın bahsetmiş olduğu dönemde şeyhlerin bir sınıfa müntesip olduğu, hatta söz konusu insanların bir sınıf oluşturması pek mümkün görünmemektedir. Yazar bu bölümde özellikle Nakşibendilik, Süleymancılık, Nurculuk ve Ticanilikten bahsetmektedir. Bu tarikatların tarihsel arka planını ve mezhepsel bir yapı olarak özelliklerini bu kadar geniş bir yelpazede ele almanın çalışma için ne kadar önemli olduğu belirsizdir. Yazarın tarikatlar hakkında kısaca bahsetmesi ve neden özellikle bu tarikatları özelinde mukaddesatçılığı ele aldığını açıklaması daha yeterli ve ikna edici olabilirdi.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde yazar, Anti-Kemalist mukaddesatçılığın kendini var ettiği düşünür ve yazarlara yer vermektedir. Bu bağlamda özellikle Mustafa Sabri Efendi, Eşref Edip, Osman Yüksel Serdengeçti ve Necip Fazıl Kısakürek'e yer verilmektedir. Bir önceki bölümde olduğu gibi, burada da konu bağlamında çok önemli olmayan tekrarlayıcı bilgiler verilmektedir. Bu bölümde yazar, bu dört düşünürün Anti-Kemalizm gerekçeleri farklı olsa da hepsinin aynı blokta bulunduğu ve mukaddesatçı düşünceyi miras alan kişiler açısından birer ideal tip olduğunu vurgulaması ilginç bir tespittir. Nitekim Mustafa Sabri'nin Kemalizme karşı çıkış noktası ile Serdengeçti'nin nedeni aynı olmamasına rağmen, mukaddesatçılığın milliyetçin ve İslamcılığın bir sentezi olarak görünür olduğu tezini doğrulamaktadır.

Son bölümde ise yazar özellikle mukaddesatçılığın rövanşından bahsetmektedir. Bu bağlamda mukaddesatçıların ve onları ideal tip olarak kabul eden varislerin toplumsal zeminde daha görünür olduklarını ve bu bağlamda Kemalist ilkelere karşı mücadele ettiklerini ifade etmektedir. Yazara göre özellikle Menderes döneminde mukaddesatçılar "hınçlarını" ciddi bir şekilde göstermişlerdir (s. 362).

Özetlemek gerekirse, Meşe zor ama tartışılan bir konuyu ele almıştır. Değerlendirmeleri belli açılardan sübjektif olmasına rağmen birçok doğru tespit bulunmuştur. Anti-Kemalizmin Kemalizmi bir öteki olarak kabul ettiği ve buna göre bir kimlik inşa ettiği, bu nedenle de Kemalizmin dışladığı kişilere özel bir önem atfettiği doğru bir tespittir. Nitekim Kemalistler Sultan Vahdettin'i hain olarak kabul ederken Anti-Kemalistler onu kahraman olarak kabul etmektedir (s. 282). Aynı durum daha ideolojik bir konumda olan, Kemalizm ve Anti-Kemalizm arasındaki tartışmanın temel figürlerinden olan Sultan Abdülhamid için de geçerlidir (s.281). Bir taraf Kızıl Sultan olarak değerlendirirken, diğer taraf onu Ulu Hakan olarak kabul etmektedir.

Ancak bu doğru tespitlerin yanında eleştirilmesi gereken önemli hususlar da vardır. Yazar çok zor ve tartışmalı bir konuyu ele almaya çalışmıştır. Bu durumu kendi bakış açısından da gayet iyi bir şekilde başarmıştır. Ancak konuya sübjektif yaklaşımı birçok yerde açıktır. Örneğin 1940 yılında yeniden ortaya çıkan tarikatların ve mukaddesatçı düşünürlerin uğramış oldukları statü kaybı nedeniyle Cumhuriyet'ten "intikam" almak istemeleri ve bu

nedenle Cumhuriyet'e karşı örgütlenmeleri oldukça "basit" bir açıklamadır (s. 366). Aynı durum Necip Fazıl Kısakürek için de geçerlidir. Meşe'ye göre Kısakürek başlangıçta Atatürk ve Kemalizm destekçisi iken daha sonra psikolojik nedenlerle Anti-Kemalist olmuştur (s. 307). Oysa Kısakürek'in değişimini psikolojik sıkıntılar ile açıklamak hem yetersizdir hem de sübjektif bir yargıdır, zira Kemalistten Anti-Kemaliste dönüşmeyi olumsuzluklar çağrıştıran psikolojik nedenlerle açıklamak söz konusu değişimin olumsuz olduğunun önyargısını içerir. Bu da bir öznel yargıdır.

Bunlara ek olarak, yazar kitabın başında Anti-Kemalizmin bir reaksiyon olarak ortaya çıktığını varsaymasına rağmen sonuç kısmında toplumun kutuplaşmasının nedeni gibi anlaşılabilir şekilde sunmuştur. Ancak bir reaksiyon olarak kendini inşa eden bir düşüncenin toplumun kutuplaşmasında en önemli etken olması pek mümkün değildir. Burada iki varsayım arasında paradoksal bir ilişki mevcuttur. Esasen bir karşı fikrin ortaya çıkmasına neden olan fikir, doğal ve zorunlu olarak kutuplaşmayı ciddi anlamda tetikler. Son olarak da her ne kadar çalışmanın başlığı "algılarının sosyolojisi" şeklinde bitse de çalışmanın sosyoloji kısmı zayıf kalmaktadır. Tarihi bir olayı sadece metin analizi tekniği ile ele alması çalışmayı bir siyasal tarih çalışması yapmıştır. Halbuki metin analizine ek olarak daha kapsayıcı ve ikna edici bir sosyolojik kapsamda malzeme toplansaydı; örneğin bugün söz konusu tarikatlarda yer alan kişilerin Kemalizm, Anti-Kemalizm ve mukaddesatçılık hakkındaki düşüncelerine odaklanılsaydı, çalışma sadece siyasi-tarihsel bir çalışma değil, aynı zamanda sosyolojik bir çalışma olacaktı.